

Blues pro sirény

Jiří Dědeček

Cm Bb Cm
Zas je - de ně - kdo do ky - tek A ne - bo do la - pá - ku
Eb G7 Cm
Je sly - šet je - kot sa - ni - tek A ne - bo e - se - nbá - ků A ne - bo e - se - nbá - ků

A doléhá to do hospod
Do ložnic do sklepení
Zabliká modrej stroboskop
A to co bylo není

Snažím se tvářit nevinně
A nevidět to drama
Ve kterým o nás Ruzyně
Zápasí s Olšanama

Sám ale brzo pojedu
Nač prchat před osudem
Buď totiž něco provedu
Anebo umřu studem

Kořeny folku? Hudební asi v lidové písni, sociální v touze po spravedlnosti snad, psychologické v komplexu méněcennosti rozhodně. Z folkařů je mi asi nejbližší Karel Toman, na něho jsem se kdysi v okouzlení pokusil programově navazovat. Jindy a na jiné už to bylo nechtěně... /.../

Text písně je pro mě pochopitelně ze všeho nejdůležitější. Nejsem hudebník, jsem s odpuštěním básník. Jako takový jsem formalista – dejte mlhavému nápadu pevnou formu, obsah už se dostaví sám. Dostaví se děj, filozofická hloubka nebo pointa zrodí se ze hry s formou. /.../ Melodie písně je pro mne opravdu druhotná. Dylana v originále neposlouchám. Cohenovi se snažím především rozumět. /.../

Mám rád klasickou českou poezii. Pravidelnou a rýmovanou. Mimo Tomana miluji české symbolisty. A Kollára a Havlíčka a Nerudovy básně a Máchu. Ale Tomana umím dodnes skoro celého zpaměti. A hodně z Gellnera. A mnohé – považte – z Viléma Závady, já za to nemůžu. A Bezručě mám rád. Až se dívím, jak málo se škole podařilo mi povinné básníky zošklivit. /.../ Nikdy jsem žádnou cizí báseň nezhudebnil a ani se k ničemu takovému nechystám. /.../

Jestli mám stále o čem zpívat? Teď, tři roky po revoluci, kdy se všecko může a nepřítel zmizel? Žasnu, kolik omylů a nepochopení lze napěchovat do jediné otázky. Abych to vysvětlil:

Především z hlediska hranic, které vymezují náš život ve společnosti, z hlediska všech těch zvyků, obyčejů, zákonů a tabu, se ještě ani zdaleka nemůže všecko. A tak kdyby se písničkář chtěl omezit jen na to, že bude znesvěcovat posvátné totemy, má vystaráno.

Za druhé – a to je mýlka vskutku fatální – nepřítel přeci nezmizel! Nemám na mysli zakuklení a převlečení bolševíčků v to, co se zrovna nosí, já svého nepřítele vidím – když už se mi zachce na něho koukat – přece jen o něco šíře: je to blbec. Tím, že po listopadu 89 přestala být lidská blbost jednoduše lokalizovatelná, protože stranicky podchycená, tím, že se nám po převratu rozlezla a rozprostranila, tím mohl ztratit inspiraci opět jediné blbec, jenž jako takový ostatně ani nic jiného nezaslouží. /.../

A za třetí – zpívání, byť se do něho tu a tam vkrádají logické prvky, je činnost iracionální. Zpívá se, protože se musí. Zpívá se, když je veselo, zpívá se, když je smutno. Jestli je o čem, ukáže se dodatečně. A když není, když to jen tak odněkud zevnitř samo prýští a nikdo neví proč, když se jenom bezobsažně náladově notuje, tóny se tak dlouho čistě formalisticky nesou krajem, až se na ně nakonec stejně nějaký ten obsah nalepí. Já bych si s tím zkrátka nedělal hlavu. /.../

Jiří Dědeček v rozhovoru s Josefem Prokešem (Nebýt stádem Hamletů, 1994)

UNDERGROUND

Jak známo a ze samého slova zjevno, underground není pojem muziko- ani poetologický, nýbrž sociologický: tím groundem či gruntem, pod nímž operuje a jehož sebejistou stabilitu už jen tím podkopává, je establishment, panující společenský řád, zejména pokud ustrnul do totalitní podoby. Neboť má-li společenský řád totalitní nároky, chce-li všechny, kdo žijí v jeho stále uzavřenějších hranicích ovládat od narození až do smrti, od každodenního provozu až po nejtajnější myšlenky a sny, každá spoluúčast na jeho fungování je vlastně aktem kolaborace a mravní sebedestrukce. Obrazně řečeno: jsou-li cesty do všech světových stran přísně střeženy a nechceme-li se dát doma k dispozici tzv. „společenské praxi“ (ano: tak se té konformitě eufemisticky říkalo jazykem posudků), zbývá jen uchýlit se pod zem. Každému, kdo byl nucen prožít aspoň kus svého života za vlády komunistů (pokud ovšem nebyl jedním z nich), je takové bouchnutí dveřmi – nebo spíš poklopem v podlaze – pochopitelné; jakmile však jeho ozvěna utichne, začnou se v nastalém tichu vynořovat otázky a pochybnosti, které nelze jednoduše přičíst k pomluvám a dezinformacím, jež produkuje establishment. Těm otázkám se v následující kapitole nevyhneme, ale sami se ptáme ještě jinak: zda a v jakém smyslu je gesto undergroundu inspirativní, jaké písně zrodilo a jak znějí v dalším století, za jiných okolností.

Odpověď závisí na tom, v jaké míře se tu hudba a poezie dokázala povznést nad jev, který by se dal popsat jako zrcadlová reakce: žádá-li establishment, aby jeho básníci hovořili a pěli spisovně, naše řeč budiž sprostná; nalhává-li nám režim harmonii, řečí pravdy budiž kakofonie; chce-li po nás systém nažehlenou střízlivost, demonstrujme své nezkrtné opojení. Ať je na první pohled a od první slabiky zřejmé, že s tzv. první kulturou nemáme nic společného. Kdyby mluvčí komunistické kulturní politiky byli jen trochu vnímavější, museli by ocenit, že jejich kritéria se tu těší nečekané autoritě, stojí-li za to obracet je naruby.

Naštěstí však žádný múzický projev není dokonalým vtělením autorského záměru. Zvláště v posledních dvou stoletích, kdy se stalo čím dál zbrklejším zvykem autorské záměry předem deklarovat, lze mnoha příklady doložit, že umělecký tvar není logickým, natož samozřejmým důsledkem svých ideových předpokladů. A jako se undergroundu nikdy nepodařilo beze zbytku emigrovat za hranice „legality“, „establishmentu“, „oficiality“, či jaká ještě synonyma lze v jeho prohlášeních číst, právě tak mu talent některých jeho osobností nedovolil spokojit se s negativním zrcadlením svého netaentovaného nepřítel. Jestliže prvním předpokladem k obnovení věrohodnosti a významu české autentické autorské písně byla schopnost vystoupit z proudu, který se slepě valil ke světlým zítřkům, jak jsme to zkusili formulovat v první kapitole, pak underground je nejradikálnějším krokem v tomto směru. Krokem, jehož radikálnost odpovídá agresivitě, s níž se onen mainstream hrozil rozlít na celou českou kulturu.

Dvacet

?

Egon Bondy

Když je dnes člo-vě-ku dva-cet

Chce se mu hnu-sem zvr-a-cet

Ale těm co je čtyřicet
Je toho vyblít ještě více

Jen ten komu je šedesát
Může jít se sklerózou klidně spát

Underground není vázán na určitý umělecký směr nebo styl, přestože například v hudbě se projevuje převážně rockovou formou. Underground je duchovní pozice intelektuálů a umělců, kteří se vědomě kriticky vymezují vůči světu, ve kterém žijí. Je to vyhlášení boje establishmentu, zavedenému zřízení. Je to hnutí, které pracuje převážně s uměleckými prostředky, ale jehož představitelé si uvědomují, že umění není a nemá být konečným cílem snažení umělců. Underground vytvářejí lidé, kteří pochopili, že uvnitř legality se nedá nic změnit, a kteří ani neusilují do legality vstoupit. Ed Sanders z newyorských The Fugs to formuloval jasně, když ohlásil „totalní útok na kulturu“. Tento útok mohou uskutečnit pouze lidé, kteří stojí mimo ni. Stručně řečeno, underground je aktivita umělců a intelektuálů, jejichž dílo je nepřijatelné pro establishment, a kteří v této nepřijatelnosti nejsou trpni a pasivní, ale snaží se svým dílem a svým postojem o destrukci establishmentu. Nezbytnými vlastnostmi těch, kteří si zvolili underground za svůj duchovní postoj a prostor, je zbesilost a pokora. Komu tyto vlastnosti scházejí, nevydrží v undergroundu žít.

Je smutným a častým jevem na Západě, kde byl underground na počátku šedesátých let teoreticky formulován a ustanoven jako hnutí, že někteří umělci, když dosáhli skrze působení v něm ocenění a slávy, vstoupili do kontaktů s oficiální kulturou (budeme jí pro naše potřeby říkat první kultura), která je s jásotem přijala a pohltila, jako přijme a pohltí nové karosérie automobilů, novou módu či cokoli jiného. U nás se věci mají podstatně jinak, daleko lépe než na Západě, protože žijeme v ovzduší naprosté shody; první kultura nás nechce, a my nechceme mít s první kulturou nic společného. Odpadá tedy pokušení, které je pro každého, i toho nejsilnějšího umělce, semenem zhouby: touha po uznání, úspěchu, získání cen a titulů a v neposlední řadě i po hmotném blahobytu, který z toho všeho vyplývá. Zatímco na Západě žije ve zmatku řada lidí, kteří by pro svoji mentalitu tady možná patřili mezi naše přátele, u nás byly věci vymezeny jednou provždy naprosto přesně. Nic z toho, co děláme, se nositelům oficiální kultury nemůže líbit, protože je to nepoužitelné k vytváření dojmů, že věci jsou v pořádku. Věci totiž nejsou v pořádku. Neexistuje v lidských dějinách období, které by bylo bezezbytku obdobím šťastným, a skuteční umělci byli vždycky ti, kteří upozorňovali na to, že věci v pořádku nejsou. Proto je jedním z výsostných znaků umění vytváření neklidu. Cílem undergroundu na Západě je přímo destrukce establishmentu. Cílem undergroundu u nás je vytvoření druhé kultury. Kultury, která bude naprosto nezávislá na oficiálních komunikačních kanálech a společenském ocenění a hierarchii hodnot, jak jimi vládne establishment. Kultury, která nemůže mít za cíl destrukci establishmentu, protože by se mu tím sama vehnala do náruče. Ale která zbaví ty, kdo se k ní budou chtít připojit, skepse, že se nedá nic dělat, a ukáže jim, že se toho dá udělat mnoho, když ti, kdo to dělají, chtějí málo pro sebe a víc pro druhé. /.../

Ivan Martin Jirous: Zpráva o třetím českém hudebním obrození (1975)

Plastici si zachovali svoji tvář ne proto, že jsou dobří hudebníci; v ostatních rockových skupinách té doby by se možná našli hudebníci lepší – ale i v nejtěžších dobách, kdy jim chyběla aparatura, kdy neměli zázemí, o něž by se mohli opřít, jim bylo jasné jedno: Je lepší nehrát vůbec než hrát hudbu, která nepramení z hudebníkova vlastního přesvědčení. Je lepší nehrát vůbec než hrát to, co si přeje establishment. A i takhle je to řečeno přespříliš mírně. Není to lepší, je to nutné. Toto vzdání se všeho, na něž musí být v dnešní situaci připraven každý, kdo chce být umělcem, je základní podmínkou, předcházející veškeré veřejné konání ve sféře ducha. A to ne teprve tehdy, kdy jsou věci již zjevné. Jakmile je totiž učiněn první ústupek, at pod pokryteckou omluvou nebo poctivým dojmem, že na tom nezáleží, je ztraceno vše.

Jakmile položí ďábel (který dnes mluví ústy establishmentu) první podmínku, přistříhnete si vlasy, jenom tak trošku, a budete moci hrát, je třeba říci ne. Jakmile ďábel (který dnes mluví ústy establishmentu) řekne – změňte si název a budete moci hrát dál to, co hraje, je třeba říci – ne, nebudeme tedy hrát.

A přitom – vždyť to ani takto nestojí. Není v moci establishmentu zabránit hrát těm, kteří se zřekli všech výhod, které plynou z pozice profesionálního hudebníka. Establishment může přiskřípnout jenom toho, kdo se chce mít lépe než druzí. Na toho, kdo chce líp žít, ne ve smyslu hmotného zabezpečení, ale ve smyslu hledání a sledování pravdy, má establishment malé drápky. Jenom ti umělci, kteří pochopí, že dar umění jim byl eslán proto, aby skrze něj oslovovali svoje bližní, a ne proto, aby se měli lépe než oni, ponесou napříště toto jméno. „Velký umělec zítřka půjde do undergroundu,“ napsal na sklonku svého života Marcel Duchamp. Nemyslel tím underground jako nálepku označující nějaký nový směr. Myslel tím underground jako nový duchovní postoj čestného umělce, reagujícího na odlišnění a zkurvení hodnot ve světě konzumní společnosti.

Ivan Martin Jirous: Zpráva o třetím českém hudebním obrození (1975)

Nestává se to často a stává se to obvykle v okamžicích, kdy to málokdo očekává: cosi se někde vymkne a /.../ něco původně nijak výjimečného najednou ozáří nečekaným světlem dobu a svět, v němž žijeme, a překvapivě zpřítomní jejich základní otázky. /.../

Čím asi měl být původně v tomto procesu prokurátor? Nepochybně věrohodným mluvčím a ochráncem zájmů společnosti, přesvědčivě prokazujícím pohoršlivost tvorby obžalovaných, její vulgaritu, nemorálnost a protispolečenský dopad.

Čím se však tento muž stal? Symbolem naduté a úzkoprsé moci, pronásledující všechno, co není schopna zařadit do své sterilní představy života, všechno neobvyklé, riskující, samostatlé a nepodplatitelné, všechno příliš bezelstné i příliš náročné, příliš otevřené i příliš tajemné, všechno příliš drsné i příliš zjemnělé na její těžkopádný vkus, vlastně všechno jiné, než jaká je sama. Jeho ústy tu promluvil svět duchovní manipulace, všeobecné oportunit, citové vyprahlosti, životní banality a morální pruderie; prostě svět „pánů“, těch pánů, kteří od nepaměti – ať už měli v ústech fráze náboženské, liberální, vlastenecké nebo socialistické – chtěli udělat z umělců své lokaje a proti nimž se umělci od nepaměti bouřili, anebo jimž se aspoň vysmívali. Tento upjatý muž bez imaginace a humoru tu stál přitom zahalen do toho roucha, které „páni“ tradičně navlékají, když se chtějí vypořádat s nějakým nezařaditelným tvůrčím fenoménem: do roucha patetického pohoršení nad morálním úpadkem a neúctou k tradičním hodnotám.

Čím asi chtěli být Ivan Jirous a jeho přátelé na lavici obžalovaných? Určitě nechtěli být hrdiny, kteří se stávají jako Dimitrov z obžalovaných žalobci a vrhají světlo drtivě usvědčující reflexe na tento svět. Pochybuji, že sledovali jiný cíl než přesvědčit soud o své nevině a uhájit si své právo psát si a zpívat písničky, jaké chtějí. Čím měli přitom podle autora scénáře být? Odpudivými dlouhovlasými výtržníky, onou „spodinou“, za kterou je považuje pan ředitel televize a od níž se každý seriózní člověk s odporem odtáhne.

Čím se však nakonec stali? Bezděčnou personifikací naopak těch sil v člověku, které ho nutí vždy znovu hledat sebe sama, svobodně a po svém se vymezovat ve světě, nesmlouvat se svým srdcem a nepodvádět své svědomí, nazývat věci pravými jmény a pronikat – jak to řekl u soudu Pavel Zajíček – k „hlubším rovinám bytí“. Pronikat tam na vlastní pěst a riziko, s vědomím, že může kdykoliv narazit, ať už na odpor „pánů“, nepochopení otupělých – anebo na vlastní meze.

Čím chtěla být konečně předsedkyně senátu? Mám pocit, že původně chtěla být prostě objektivním soudcem, který zváží nepředpojatě argumenty obžaloby i obhajoby, výpovědi svědků i obžalovaných, a který vynese spravedlivý rozsudek.

Co však z ní tento proces udělal? Tragický symbol justice neschopné uhájit si své nezávislé postavení a vynášet takové rozsudky, jaké vyplývají z lidského, občanského a právního vědomí soudců; justice vědomé si své mocenské zmanipulovanosti, neschopné jí však čelit a přijímající posléze dobrovolně ubohou roli subordinovaného zaměstnance „pánů“.

Čím vůbec měl být celý tento proces? Zřejmě jen jedním z běžných článků každodenní justiční praxe, navyklé proměňovat lidské osudy, činy a zločiny v nudné hromady spisů, položek, protokolů a paragrafů; zřejmě jen rutinním řešením jednoho ze stovek sobě podobných kriminálních případů. /.../

Tato fasáda soudní důkladnosti a objektivity zároveň ale velmi brzy začala sebe samu usvědčovat z toho, že je jen kouřovou clonou, která má zakrýt to, čím tento proces ve skutečnosti je: vzrušujícím sporem o smysl lidského života; naléhavým zpřítomněním otázky, co má vlastně člověk v životě chtít: zda mlčky přijmout svět tak, jak se mu nabízí, a včlenit se do něj jako jeho poslušný objekt – anebo zda má sílu stát se svobodným subjektem životní volby; zda má mít prostě „rozum“ a zařadit se – anebo zda má právo vzepřít se ve jménu vlastní lidské pravdivosti. /.../

Když jsem druhý den přelíčení odcházel ze soudní budovy v Karmelitské ulici do Malostranské kavárny (kam jsme šli ostatně všichni: my i příslušný sbor těch druhých) a byl jsem toho všeho ještě tak plný, že jsem téměř nebyl schopen myslet na nic jiného, potkal jsem jednoho českého filmového režiséra střední generace, který se se mnou dal do přátelského hovoru. Na otázku, jak se mám, jsem mu nepříliš logicky odpověděl, že jdu od soudu s českým undergroundem. Zeptal se, jestli to je kvůli těm drogám. Řekl jsem, že se to žádných drog netýká, a pokusil jsem se mu stručně vyložit podstatu věci. Když jsem to dopověděl, pokýval hlavou a zeptal se mne: A co jinak?

Možná, že mu křivdím, ale v té chvíli se mne zmocnil intenzivní pocit, že tento milý člověk patří ke světu, se kterým nechci mít už nikdy v životě nic společného – pane prokurátore Kovaříku, slyšte dobře, přijde vulgarismus – totiž ke světu životní vychanosti.

Hrádeček, pondělí 11. října 1976

Václav Havel: Proces (O lidskou identitu, Londýn 1984)

Jirous je blázen

je málo takových bláznů kteří by nakazili celé město, celou polis

zůstaň doma, otrocká dušičko

venku lítají blázni

Zůstaň doma

nahoře ti chystají skvělou budoucnost, kariéru

a sloužit můžeš do roztrhání těla

Nechčij proti větru

a bude o tebe postaráno

nevrehj se hlavou proti zdi

pozor na špatný příklady

drž hubu a krok

Státní bezpečnost to s tebou myslí dobře

Fizlové všech zemí, spojte se

poradte, jak dál

poradte sami sobě

jeden druhému

hlídejte se, špehujte se

Vratislav Brabenec s přispěním Věry Jirousové a Pavla Zajíčka: Z dopisu Magorovi (1978)

Underground, to je v mých očích duchovní a mravní klima značné části dnešního mládí, a ne vždy části nejhorší; je to spíš osud, jemuž toto mládí, zpravidla nedobrovolně a bez vlastní viny, propadlo, je to veliké bezděčné společenství osamělců, každý světobol byl takovým společenstvím. Východiskem bylo jakési generální zklamání ze všeho dosavadního: z celého dnešního světa a jeho společnosti či společností, z jeho kultury a okázalé civilizace zaměřené veskrze k obrovitému násobení lidské moci a jež nesplnila ani jeden ze svých slibů mravních. Ze světa opilého panaceou technického „pokroku“, tedy světa technických revolucí a průmyslových revolucí, atomových bomb a cest na Měsíc a konzumních společností. Světa, v němž i ten nejzákladnější vztah mezi lidmi, na němž spočívá prvotní sociální jednotka či buňka, rodina, je rozvrácen lží, egoismem a žádostivostí fyzické moci /.../. To vše underground odmítá, setřásá nás ze sebe se vším naším všudy, naši přítomnost, ale i naši minulost, která k ní nutně vedla, i naši budoucnost, za kterou nemíní a nemůže spoluručit. Sněžte si sami, co jste si nadrobili! /.../

Šel pro krev

Milan Hlavsa
Ivan Wernisch

Em

Chví-li při-hlí-žel
jak se bou-rá vůl

Sám zkusil palicí
Rozbít oko

Potom ho polili
Při splachování dvora
Nasral se a šel

Ta jeho
Čekala se seslí
V průjezdu za vraty
Popadla plechovku:
Blbče kde ses coural!

Chlemtala krev
Ani nevylovila
Mouchy

Otřela pysky
Rukávem županu
A umírněně dodala:
Tak miláčku
To bylo naposled
To si pamatuj!

Bleskem do hlavy

Petr Placák

Em

Kte-rou pak ve-zme-me Tu-hle-tu ve-li-kou Marš be-sti-e lí-ná
Ble-skem do hla-vy Za no-hy vi-sí Ně-co z ní te-če
Do-by-tku lí - ná Ble-skem do hla-vy
A⁵ C⁵ H⁵ F⁵
Ro - zpo - rcuj ma - so Tá - mhle tou se - ke - rou
A⁵ C⁵ H⁵ F⁵
Ro - zští - pej ko - sti Zby - tky se u - me - lou

Rychle se najíme
Nemluvíme přítom
Ani nám nechutná
Co bude potom

Támhle si stoupni
Bestie tupá
Bleskem do hlavy
Bleskem do hlavy

Rozporcuj maso ...